


İlk Üç Asırda Sünnetin Vahiyle İlişkisine Yönelik Tartışmalar

Discussions on the Relationship of Sunnah with Revelation in the First Three Centuries

Dr. Öğr. Üyesi Faik AKCAOĞLU

Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Asst. Prof., University of Afyon Kocatepe, Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith
fakcaoglu@aku.edu.tr
 0000-0001-6695-4008

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

Kabul Tarihi / Accepted

Yayın Tarihi / Published

12 Mart / March 2022

08 Nisan / April 2022

15 Eylül / September 2022

Atıf Bilgisi / Cite as:

Akcaoglu, Faik. "İlk Üç Asırda Sünnetin Vahiyle İlişkisine Yönelik Tartışmalar", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Eylül 2022), 762-786.
<http://doi.org/1051702/esoguifd.1032022>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

İlk Üç Asırda Sünnetin Vahiyle İlişkisine Yönelik Tartışmalar¹

Öz ▶ Yaklaşık bir buçuk asır önce başlayan sünnetin hücciyeti ile ilgili tartışmalar günümüzde de yoğun bir şekilde yaşanmakta ve bazıları tarafından sünnetin dinde kaynak olmadığı ifade edilirken, bir kesim tarafından da sünnetin dinî bir kaynak olduğu hararetle savunulmaya devam etmektedir. Sünneti dinde bir kaynak olarak kabul edenler sünnetin vahye dayandığını söyleyerek sünnetin hücciyetini temellendirmeye çalışmaktadırlar. Diğerleri ise vahyin sadece Kur’ân’a mahsus olduğunu iddia etmektedirler. Sünnetin hücciyetini tamamen reddedenler bir yana sünnetin dinde kaynak olduğunu kabul edenler arasında bile sünnetin kaynağı konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Aslında günümüzde yaşanan tartışmaların geçmişte de özellikle ilk asırlarda aynı şekilde yaşandığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle bu çalışmada ilk üç asırlık zaman diliminde sünnetin vahiyle ilişkisi konusunda ortaya çıkan görüşler üzerinde durularak sünnetin kaynağı konusundaki tartışmaların bir panoramasının çizilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Peygamber, Vahiy, Sünnet, İlk üç asır.

Discussions on the Relationship of Sunnah with Revelation in the First Three Centuries²

Abstract ▶ Discussions about the evidentiary value of sunnah, which started about a century and a half ago, are still underway today. While some say that sunnah is not a source in religion, others continue to argue persuasively that sunnah is a religious source. Those who accept sunnah as a source in religion try to justify the fact that sunnah is proof by saying that sunnah is a revelation. Others claim that the revelation is peculiar to the Quran only. It is seen that these discussions, which also have an ideological dimension, will continue for a long time and similar views will often be brought to the agenda. In fact, it is noteworthy that the current debates were experienced in the same way in the past, especially in the first centuries after Hijra. For this reason, in this paper, it is aimed to draw a panorama of the debates on the source of sunnah by emphasizing the views on the relationship of sunnah with revelation in the first three centuries AH.

Keywords: Hadith, Prophet, Revelation, Sunnah, First three centuries.

Giriş

Son yıllarda sünnetin hücciyeti tartışmalarının artmasıyla birlikte sünnetin kaynağının vahiy olup olmadığı da tartışılmaya başlanmıştır. Sünnetin hücciyetini reddedenler vahyin sadece Kur’ân’a mahsus olduğunu söylerken, sünneti dinde bir kaynak kabul edenlerin bir kısmı sünneti tamamen vahiy kaynaklı kabul etmekte, çoğunluk ise sünnetin kısmen vahiy kaynaklı olduğunu savunmaktadır. Sünnetin kısmen vahye dayandığını söyleyenler arasında

¹ Bu çalışma yazarın “Hz. Peygamber’in Kur’ân Vahiyi Dışında Bilgilendirilmesi” başlıklı doktora tezinden (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010) üretilmiştir.

² This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “Allah’s Revelation to Prophet Muhammad Other Than Quran” (PhD Dissertation, Marmara University, Istanbul/Turkey, 2010).

ise hangi sünnetlerin vahye, hangilerinin Hz. Peygamber'in ictihadına dayandığı konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Aslında bu konudaki tartışmaların ilk asırlara kadar uzandığı görülmektedir. Bu nedenle günümüzdeki tartışmalara ışık tutması amacıyla bu çalışmada İslâmî ilimlerin temellerinin atıldığı ilk üç asırlık zaman diliminde sünnetin vahiyle ilişkisi konusunda ortaya çıkan görüşler üzerinde durularak sünnetin kaynağı konusundaki tartışmaların bir panoramasının çizilmesi hedeflenmiştir. Zira İslâm düşüncesinin şekillenişinde büyük etkisi olan bu asırlardaki sünnetin vahiyle ilişkisi konusundaki görüşlerin iyi bir tetkikinin, yıllardan beri devam eden ve daha da devam edeceği anlaşılan bu tartışmaların bir sonuca ulaştırılması yolunda önemli ipuçları sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada “Sünnetin tamamı vahiydir” diyen âlimlerin sünnet ile neyi kastettiklerinin tespit edilmesine özellikle gayret edilmiştir. Zira “Sünnetin tamamı vahiydir” sözünden Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin tamamının anlaşılması mümkün olduğu gibi Hz. Peygamber'in dinî konularda koymuş olduğu tüm hükümlerin anlaşılması da mümkündür. Bu konudaki problemin çözülmesi için öncelikle sünneti vahiy kaynaklı kabul eden âlimlerin sünnetten neyi kastettiklerinin iyi bilinmesine ihtiyaç vardır. Sünnet-vahiy ilişkisi konusunda yapılan çalışmalarda özellikle konunun bu yönünün ihmal edildiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmada sünnet-vahiy ilişkisi konusundaki görüşler bu yönden değerlendirilmek suretiyle daha kesin neticelere ulaşılması hedeflenmiştir.

Sünnet-vahiy ilişkisi konusunda birçok çalışma yapılmışsa da konuyu tarihsel gelişimi açısından ele alıp değerlendiren herhangi bir çalışma tespit edilememiştir.³ Yine bu çalışmalarda önde gelen bazı âlimlerin görüşlerine ve kullandıkları delillere temas edilmiş, tüm görüşler üzerinde durulmamıştır. Bu çalışmada ise belirli bir dönem esas alındığı için tespit edilen tüm görüşlere yer verilmiş ve bunların değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca sünnetin vahiyle ilişkisi konusundaki görüşleri gruplandırarak anlatmak da mümkün olmakla birlikte kronolojik sıralama takip edilmiş, böylece bu konudaki görüşlerin ortaya çıkış ve gelişim sürecinin tarihsel olarak takip edilebilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

³ Sünnet-vahiy ilişkisi konusunda yapılan çalışmalar için bk. Mustafa Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi* (İstanbul: Beka Yayınları, 2015); Saffet Sancaklı, “Sünnet Vahiy ilişkisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: XXXIV, sy. 3, (1998), 53-70; Ahmet Keleş, “Sünnet Vahiy ilişkisi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 1, (1999), 151-193; Hikmetullah Ertaş, “Sünnet Vahiy midir?”, *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, cilt: 5, sy. 42, (2017), 227-243.

1. Birinci Asır

Sünnetin kaynağı ile ilgili tartışmalar erken dönemlerde başlamıştır.⁴ Hatta bazı çalışmalarda sünnetin kaynağını tespite yönelik görüşlerin Hz. Peygamber döneminde ortaya çıktığı kabul edilmektedir.⁵ Sahâbîlerin Hz. Peygamber'in vermiş olduğu bir hüküm sonrası bunun vahye dayanıp dayanmadığını sorduklarına, vahiy ise sustukları, vahiy değilse kendi görüşlerini ifade ettiklerine dair rivâyetler bu anlayışa zemin hazırlamaktadır. Fakat bu rivâyetlerin isnad ve metin yönünden bir tenkide tâbi tutulmaksızın mutlak doğru kabul edildiği ve bu rivâyetlerden yola çıkılarak genellemeler yapıldığı görülmektedir. Bundan dolayı öncelikle bu rivâyetler üzerinde durulması gerekmektedir. Araştırmalarımıza göre, sahâbîlerin sünnetin kaynağını sorguladıklarına dair üç farklı olayla ilgili rivâyetler tespit edilmiştir. Burada bir anlamda kaynak araştırması niteliğinde olmak üzere bu rivâyetlerin özellikle isnad yönünden incelenmesine ve konuya delil olup olmayacaklarının belirlenmesine çalışılacaktır.

İlk örnek; sahâbîlerin Hz. Peygamber'in verdiği bir hükmün kaynağını sorguladıkları konusundaki en meşhur örnek, Hubâb b. Münzir (ö. 20/641) rivâyetidir. Bu rivâyete göre, Bedir savaşı öncesinde Hz. Peygamber'in Bedir kuyularından uzak bir yerde konaklaması üzerine Hubâb ona "Bu, kendi görüşünüz mü yoksa vahiy mi?" diye sormuş, Hz. Peygamber kendi görüşü olduğunu söyleyince Hubâb "Ben, Bedir kuyularının yakınında konaklamayı uygun buluyorum" diyerek kendi görüşünü bildirmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber bu teklifi kabul etmiş ve orada konaklamışlardır.⁶ Tespit edilebildiği kadarıyla hadisi bu lafızlarla sadece Cessâs (ö. 370/981) ve Debûsî (ö. 430/1039) rivâyet etmişlerdir. Fakat her iki müellif de hadisi isnadsız olarak nakletmiştir. Hadisin Hâkim (ö. 405/1014) tarafından benzeri bir metinle nakledilen muttasıl isnadlı rivâyetini ise Zehebî (ö. 748/1348) münker kabul etmiştir.⁷

Hadisin İbn İshâk (ö. 151/768) tarihiyle gelen ve İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *Sîre*'sinde yer alan rivâyetinde lafız yönünden bazı farklılıklar vardır. İbn İshâk şöyle demiştir: Bana Selemeoğullarından bazı kimselerin şöyle dedikleri haber verildi: Hubâb dedi ki: "Ey Allah'ın

⁴ bk. Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1983), 39.

⁵ Mesela bk. Kâmil Çakın, *Hadis İnkârcıları* (Ankara: Seba Yayınları, 1998), 16; Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, 181.

⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, nşr. Uceyl Câsim Neşemî (İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1994), 3/241; Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsa ed-Debûsî, *Takvîmu'l-edille fi usûli'l-fikh*, nşr. Halîl Muhyeddîn el-Meys (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 249. Ayrıca bk. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 216.

⁷ bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, nşr. Mahmûd Mataracî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002), 4/142; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Kitâbü Telhîsî'l-Müstedrek*, nşr. Mahmûd Mataracî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002), 4/142.

Resûlü! Bu konaklama yeri, Allah'ın seni konaklattığı ve ileriye ya da geriye gidemeyeceğimiz bir yer midir yoksa bu, bir re'y, savaş ve strateji (gereği) midir?" Hz. Peygamber "Bu, re'y ile belirlenmiştir, harp ve strateji (gereği)dir" diye cevap verdi.⁸

Beyhakî (ö. 458/1066) tarafından yine İbn İshâk'tan rivâyet edildiğine göre, İbn İshâk, bu hadisi kendisine Yezîd b. Rûmân'ın Urve b. Zübeyr'den rivâyet ettiğini, yine Muhammed b. Yahyâ b. Habbân, Zührî, Âsım b. Amra b. Katâde ve Abdullah b. Ebû Bekr'in de kendisine rivâyet ettiklerini bildirdikten sonra bunların rivâyetlerini birleştirerek ortak bir metin elde etmiştir. Bu metnin son kısmında Hubâb b. Münzir'in Hz. Peygamber'e görüşünün kaynağını sorduğundan söz edilmektedir.⁹ Görüldüğü gibi hadisin isnadı munkatıdır. Vâkîdî'nin (ö. 207/823) yine munkatı bir isnadla naklettiği rivâyete göre de Hubâb, Hz. Peygamber'e vermiş olduğu kararın kaynağını sormuştur.¹⁰

Bazı rivâyetlerde ise farklı bir durumdan söz edilmektedir. Beyhakî'nin (ö. 458/1066), megâzî kitaplarının en sahîhi olduğunu belirttiği¹¹ Musa b. Ukbe'nin (ö. 141/758) *Megâzî*'sinden aktardığı Bedir savaşının anlatıldığı rivâyete göre, Allah Resûlü'nün sahâbîlerden konaklama yerlerini göstermelerini istemesi üzerine Hubâb konaklanacak yeri işaret etmiştir. Bu rivâyete göre Allah Resûlü, kendisi bir yer tespit etmemiş, konaklanacak yer konusunda ashâbından uygun yeri seçmelerini istemiştir.¹² Ebû Davud'un *el-Merâsîl*'indeki rivâyette de benzeri bir durumdan söz edilmektedir.¹³

Hubâb'ın Allah Resûlü'ne görüşünün kaynağını sorduğundan söz eden rivâyetlerin biri dışında diğerleri munkatı isnadlarla nakledilmiş, isnadı muttasıl olan rivâyet ise "münker" kabul edilmiştir. Bu durumda bu rivâyetleri esas alarak sahâbîlerin sünnetin kaynağını araştırdıkları yönünde bir hüküm vermek hadis usûlü kurallarına göre doğru görünmemektedir. Hatta rivâyetlerin bazılarında Hubâb'ın Allah Resûlü'ne görüşünün kaynağını sorduğundan söz edilmemesi, bilakis Hz. Peygamber'in ashâbıyla istişare edip konaklama yerini belirlemesi bu görüşü destekleyen naklî bir delil niteliğindedir.

⁸ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sakâ vd. (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 2004), 1/548.

⁹ bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *Delâilu'n-nübüvve ve marîfetu ahvâli sâhibi's-şerî'a*, nşr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 3/31-35.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, nşr. Marsden Jones (Beirut: 'Alemü'l-Kütüb, 1984), 1/53.

¹¹ Beyhakî, *Delâil*, 3/101.

¹² Beyhakî, *Delâil*, 3/110.

¹³ Ebû Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *el-Merâsîl*, nşr. Şu'ayb el-Arnaûd (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 240-241.

İkinci örnek Hayber'in fethiyle ilgilidir. Bu konudaki bir rivâyette, Hz. Peygamber'in Hayber'de konakladığı yer hakkında Hubâb b. Münzir'in "Ey Allah'ın Resûlü! Sen burada konakladın. Bu senin emredildiğin bir durum ise biz susarız. Yok, re'y ile alınmış bir karar ise biz de görüşümüzü belirtiriz" dediği anlatılmaktadır.¹⁴ İlk örnekte olduğu gibi burada da Allah Resûlü'ne görüşünün kaynağını soran kişi Hubâb'dır. Tespitlere göre, bu hadisi sadece Vâkîdî rivâyet etmiştir. Fakat Vâkîdî hocalarından sonrasının isnadını vermediği için hadisin isnadı munkatıdır. Dolayısıyla hadis usulü kurallarına göre hadis zayıftır. Ayrıca hadisi destekleyici başka hiçbir rivayetin bulunmaması kesin bir neticeye ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Yine Bedir savaşıyla ilgili olayda olduğu gibi Hubâb'ın isminin öne çıkmış olması, bir karıştırma ihtimalini de akla getirmektedir.

Üçüncü örnek Ahzâb (Hendek) savaşıyla ilgilidir. Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre, Ahzâb savaşında Hâris el-Gatafânî Hz. Peygamber'den Müslümanlarla savaşmamak için Medine hurmalarının yarısını kendisine vermesini istemiş, Hz. Peygamber bunun üzerine Sa'd b. 'Ubâde, Sa'd b. Mu'âz, Sa'd b. er-Rebî,¹⁵ Sa'd b. Hayseme¹⁶ ve Sa'd b. Mes'ûd'a haber gönderip onlara "İsterseniz bu sene Medine hurmalarının yarısını ona verin" demiş, onlar "Ey Allah'ın Resûlü! Bu gökten inen bir vahiy midir, yoksa kendi görüşün mü?" diye sormuşlardır. Bu hadisi muttasıl bir isnadla Bezzâr (ö. 292/905) ve Taberânî (ö. 360/971) rivâyet etmişlerdir.¹⁷ Ancak sadece Tâberânî rivâyetinde Allah Resûlü'ne görüşünün kaynağının sorulduğundan söz edilmektedir.¹⁸ Bu durumda Bezzâr'ın hadisi ihtisar ederek naklettiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan hadisin sahâbî râvisi Ebû Hureyre'dir. Fakat hicretin yedinci yılında Müslüman olan Ebû Hureyre'nin hicri beşinci yıldaki Hendek savaşına katılmadığı kendiliğinden ortaya çıktığı için hadis bu nedenle sahâbî mürselidir. Ancak munkatı isnadlarla nakledilmiş başka rivayetleri hadisi desteklemektedir. Abdürrezzâk'ın (ö. 211/826) rivâyet ettiğine göre, Allah Resûlü, Sa'd b. 'Ubâde ve Sa'd b. Mu'âz'a Ahzâb savaşında Ensâr'ın hurmalarının üçte birini müşriklerin yanında savaşmamaları için Gatafânîliler'a vermeyi düşündüğünü, onların ise

¹⁴ bk. Vâkîdî, *Megâzî*, 2/643.

¹⁵ Uhud savaşında şehit olan Sa'd b. er-Rebî'nin hadise yanlışlıkla eklendiği anlaşılmaktadır.

¹⁶ Sa'd b. Hayseme Bedir savaşında şehit olmuştur. Dolayısı ile Hendek savaşına katılmamıştır.

¹⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, nşr. Mahfuzurrahmân Zeynullah (Beyrut: Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'ân, 1988), 14/337; Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, nşr. Ebû Muhammed el-Esyûtî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 3/395-396.

¹⁸ Bezzâr hadisi sadece 'Ukbe'den dinlediklerini, Muhammed b. 'Amr'dan ise bu hadisi sadece Osman b. Osman el-Gatafânî'nin rivâyet ettiğini söylemiştir. bk. Bezzâr, *Müsned*, 14/337. Heysemî hadisin isnadında Muhammed b. 'Amr'ın bulunduğunu ve onun hadislerinin hasen olduğunu belirtmiştir. bk. Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, nşr. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 6/138-139.

yarısını istediklerini haber vererek onlara kendi düşüncelerini sormuştur. Onlar, Allah Resûlü'ne bu konuda bir emir gelip gelmediğini sormuşlar, Allah Resûlü “Eğer bir şeyle emredilmiş olsaydım sizinle istişare etmezdim” açıklamasında bulunmuştur. Abdürrezzâk hadisin muttasıl bir isnadını vermemiş, sadece hadisi İbnü'l-Müseyyeb'in (ö. 94/713) haber verdiğini söylemiştir.¹⁹

Hadis sonraki bazı kaynaklarda da geçmektedir. Bunlardan İbn Sa'd (ö. 230/845) rivâyetinde son râvi yine İbnü'l-Müseyyeb olduğu için bu rivâyet mürseldir.²⁰ İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849) rivâyeti ise olayı anlatan Ebû Ma'ser'in (ö. 174/790) tebeü't-tâbiînden olması nedeniyle mu'daldır.²¹ Hadisin Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) ve İbn Zencûye (ö. 251/865) rivâyetlerinde ise olayı anlatan kişi Zührî'dir (ö. 124/742) ve bundan dolayı bu rivâyetler de mürseldir.²² Cessâs ve Debûsî ise hadisi isnadsız olarak nakletmişlerdir.²³ Hasen olduğu söylenen Ebû Hureyre hadisinin bu munkatı rivayetlerle birlikte değerlendirildiğinde konu için delil kabul edilmesi uygun görünmektedir.

Görüldüğü gibi birkaç rivâyetten yola çıkılarak tüm sahâbîlere teşmil edilen “Hz. Peygamber zamanında sahâbîlerin sünnetin kaynağını araştırdıkları”na dair görüş biri hasen, ikisi zayıf üç hadise dayanmaktadır. Yüz binlerce hadisin yer aldığı hadis, siyer ve tarih kaynaklarında konu ile ilgili sahîh çok fazla haberin bulunmaması sahâbe arasında sünnetin kaynağını araştırma yönünde genel bir teamülün bulunmadığı anlamına gelmektedir. Ancak bu durumun doğal karşılanması gerekir. Zira bu dönemde sünnetin değeri, hücciyeti ve bağlayıcılığı gibi konular gündeme gelmemiştir. Araştırmanın ileriki safhalarında görüleceği üzere sünnet-vahiy ilişkisi ile ilgili görüşler, sünnetin hücciyeti tartışmalarının yapıldığı dönemlerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü sünneti dinde delil kabul etmeyenlere karşı ileri sürülebilecek en önemli argümanlardan biri, sünnetin vahiy kaynaklı olmasıdır. Bu argüman da yeri geldiğinde kullanılmıştır.

Sahâbeden sadece İbn Abbâs'tan (ö. 68/687) Allah Resûlü'nün Kur'ân dışında vahiy almadığı görüşünde olduğunu gösteren bir rivâyet nakledilmiştir. Rivâyete göre o, “Kur'ân

¹⁹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, nşr. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrut: Meclisü'l-İlmî, 1983), 5/367-368.

²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî, *et-Tabakâtu'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 2/73.

²¹ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. İbrahim b. Ebû Şeybe, *Kitâbü'l-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dâru't-Tâc, 1989), 7/378.

²² bk. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *el-Emvâl*, nşr. Muhammed 'Ammâra (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1989), 253; Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe b. Zencûye el-Ezdî, *el-Emvâl*, nşr. Şâkir Zi'b Feyyâz (Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1986), 1/398-399.

²³ Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 249. Ayrıca bk. Cessâs, *Fusûl*, 3/241.

vahyi dışında vahiy yoktur” demiştir.²⁴ Ancak Tahâvî (ö. 321/933), Hz. Peygamber’e Kur’ân dışında vahiy geldiğinden söz eden iki hadisi delil gösterip İbn Abbâs’tan gelen bu rivâyetin kabul edilmesini eleştirenlere cevap vererek İbn Abbâs’ın buradaki üslubunun Arapların birbirleriyle konuşmalarındaki üsluba benzediğini söylemektedir. Ona göre, İbn Abbâs bu sözü ile Kur’ân’ı ve Kur’ân’ın emrettiği konuları kastetmiştir. Çünkü Allah Teâlâ “Peygamber’in size verdiklerini alın, yasakladıklarından da uzak durun”²⁵ buyurmuştur. İbn Abbâs’a göre Kur’ân dışında da vahiy vardır. Fakat sünnette yer alan bu vahiyler, bunların kabul edilmesini ve bunlara uyulmasını emreden Kur’ân’a dâhil sayılmıştır.²⁶

İbn Abbâs’ın, bu sözüyle kesin olarak Kur’ân dışında vahiy bulunmadığını söylemek istemediği anlaşılmaktadır. Zira onun, Kur’ân’da zikredilen ve Allah Resûlü’ne verildiği bildirilen hikmeti “sünnet” olarak tefsir ettiği²⁷ ve “Allah, namazı Peygamberiniz’in diliyle ikâmet hâlinde dört, seferde iki ve korku namazında bir rekât olarak farz kıldı” dediği rivâyet edilmiştir.²⁸ Bu rivâyetler İbn Abbâs’ın vahyi sadece Kur’ân vahiyiyle sınırlamadığına, Kur’ân dışında vahiy bulursa bile bunun Kur’ân vahyi gibi olamayacağı yönünde bir görüşe sahip olduğuna delildir.

Bazı rivâyetlerden sahâbîlerin doğrudan olmasa da sünnetin vahiy kaynaklı olduğu görüşünü kabul ettikleri sonucunu çıkarmak da mümkündür. Buna örnek olarak Zeyd b. Ebû Nadra’nın rivâyet ettiği şu olay gösterilebilir: Zeyd demiştir ki: İmrân b. Husayn’ın yanında idik. Bize hadis rivâyet ediyordu. Bir kişi, “Bize Allah’ın Kitabı’ndan söz et” deyince İmrân öfkeleni ve şöyle dedi: “Sen akılsız birisin. Allah, Kitabı’nda zekâtta söz etti. Peki, iki yüzde beş zekât verileceği nerede geçiyor? Allah, Kitabı’nda namazdan söz etti. Peki, öğle namazının dört rekât olduğu nerede geçiyor? Allah, Kitabı’nda tavaftan söz etti. Kâbe’de yedi tavaf yapılacağı, Safâ ile Merve arasında yedi say yapılacağı nerede geçiyor? Biz burada olanlara göre hüküm veririz. Bunları ise sünnet açıklamıştır.”²⁹ Bir başka rivâyette İmrân’ın sözünün son kısmı şöyledir: “Allah’ın Kitabı bu meseleleri müphem bırakmış, bunları sünnet açıklamıştır.”³⁰ Bu rivâyete göre İmrân, sünnetin beyan görevinden söz ederek sünnet

²⁴ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu müşkili’l-âsâr*, nşr. Şu’ayb el-Arnaûd (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1994), 14/466.

²⁵ el-Haşr 59/7.

²⁶ bk. Tahâvî, *Müşkil*, 14/468-471.

²⁷ bk. Ebû Abdirrahmân Abdullah b. el-Mübârek el-Mervezî, *Kitâbü’z-Zühd*, nşr. Habîburrahmân el-A’zamî (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 454.

²⁸ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbü’rî, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Müsâfirîn”, 5.

²⁹ İbnü’l-Mübârek, *Zühd*, 454-455.

³⁰ Ebû Davud Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Davud*, nşr. Halîl Me’mûn Şihâ (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2001), “Zekât”, 2.

tarafından açıklanan hükümlere örnekler vermektedir. Verdiği örneklere bakılırsa Hz. Peygamber'in bunları kendi ictihadıyla belirlemesinin mümkün olmadığı, bu konuda mutlaka vahiy tarafından bilgilendirilmesi gerektiği görülecektir. Bu türden örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Tüm bunlarla birlikte hadis kitaplarında sahîh isnadlarla sahâbeden rivâyet edilmiş ve Kur'ân dışı bir vahiyden söz eden çok sayıdaki hadisin varlığı,³¹ sahâbîlerin Kur'ân dışında vahiy bulunduğu düşüncesini kabul ettikleri anlamına gelmektedir. Bu dönemde dillendirilmeyen bu düşünce sonraki dönemlerde sünnetin hücciyeti ile ilgili tartışmaların gündeme girmesiyle birlikte açıkça ifade edilmeye başlanmıştır.

2. İkinci Asır

İlk asırda ortaya çıkan Hârîcîlerden bir grubun sünnetin hücciyetini inkâr etmesi,³² ikinci asırda da Mu'tezile ve ehl-i re'yin bazı hadisleri reddetmesi bu asırda sünnetin vahiyle ilişkisi konusundaki tartışmaların artmasında etkili olmuştur. Bu dönemde sünnetin vahiy kaynaklı olduğu görüşünü savunanlardan biri Tâvus b. Keysân'dır (ö. 106/724). İbn Tâvus'dan rivâyet edildiğine göre, Tâvus'un yanında, içinde diyetlerden bahsedilen bir kitap vardı. O hükümler Allah Resûlü'ne vahiy ile gelmişti ve Allah Resûlü'nün diyet ve sadaka ile ilgili verdiği hükümlerin tamamı ona vahiy ile bildirilmişti.³³ Tâvus bu görüşleri ile sünnette vahiy kaynaklı bilgi bulunduğunu açıkça ifade etmiştir.

İkinci asırda sünnetin vahiy ile ilişkisine dikkat çeken âlimlerden biri de Zührî'dir (ö. 124/742). Zührî vahyin farklı bir boyutuna dikkat çekerek şunları söylemektedir: “Vahiy, Allah'ın, peygamberlerinden birisine vahyettiği, vahyetmek istediği şeyi peygamberinin kalbine yerleştirdiği, peygamberin insanlara açıkladığı şeydir. Bu, Allah'ın kelâmı ve vahyidir. Bir de vahyin peygamberler ile Allah arasında olan kısmı vardır. Peygamberlerden hiçbirisi bunu insanlara anlatmamıştır. Çünkü bu, Allah ile peygamberleri arasındaki gaybî bir sırdır. Peygamberler bunu insanlara anlatmaz, herhangi bir kimse için yazmaz ve yazılmasını da emretmezler. Allah'ın, insanlara açıklamalarını ve tebliğ etmelerini emrettiği şeyleri insanlara açıklarlar.”³⁴ Yine ona göre, “vahyin bir sır olan tarafı vardır ve hiçbir peygamber bunu insanlara haber vermemiştir. Bir de sır olmayan tarafı vardır ki, peygamberler bunu insanlara

³¹ Bu tür rivayetlerden *Kütüb-i Tis'a'da geçenler için bk. Faik Akcaoğlu, Hz. Peygamber'in Kur'ân Vahiyi Dışında Bilgilendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 190-473.

³² bk. Çakın, *Hadis İnkârcıları*, 94-102.

³³ bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *İbtâlül-İstihsân (Ümm ile birlikte)*, nşr. Ali Muhammed vd. (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2001), 9/401; Abdürrezzâk, *Musannef*, 9/279.

³⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 257.

bildirmişlerdir. Allah Resûlü'ne bu kısmı Kur'ân gibi yazdırması emredilmemiştir. O da bunu Kur'ân gibi yazdırmamıştır.”³⁵ Zührî, Hz. Peygamber'in Kur'ân dışında vahiy aldığını açıkça ifade etmese de bu sözleri onun Kur'ân dışında vahiy bulunduğu anlayışına sahip olduğuna delildir.

Tarih boyunca pek çok âlim sünnetin vahiyle ilişkisine dikkat çekmişse de bunlar içinde en meşhur olanı Hassân b. Atiyye'dir (ö. 126/743). Sünnet-vahiy konusundaki neredeyse tüm çalışmalarda zikri geçen Hassân'ın sünnetin kaynağı ile ilgili olarak “Cebrâîl, Resûlullah'a Kur'ân'ı indirdiği gibi sünneti de indiriyordu” dediği nakledilmiştir.³⁶ Özellikle Hassân'ın bu sözünün sonraki dönemlerde yaşayan âlimlerin sünnetin kaynağına bakışlarında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Zührî ve Hassân'ın çağdaşlarından İsmail b. Ubeydillah (ö. 132/750) “Allah Resûlü'nden gelenleri muhafaza etmemiz gerekir. Çünkü Allah Teâlâ ‘Peygamber'in size verdiklerini alın, yasakladıklarından da uzak durun’³⁷ buyurmuştur. Bize göre o (sünnet), Kur'ân menzilesindedir” demiştir.³⁸ İsmail b. Ubeydillah'ın sünneti Kur'ân menzilesinde kabul etmesi sünnetin vahiy kaynaklı olduğu görüşünü kabul ettiğine delildir.

Evzâî (ö. 157/774) “Sana Allah Resûlü'nden bir hadis geldiğinde onun dışında bir hüküm verme. Çünkü Allah Resûlü, Allah'tan haber veren bir tebliğcidir”³⁹ diyerek, Hz. Peygamber'in ümmetine bildirmiş olduğu hükümlerin kaynağının vahiy olduğuna işaret etmiştir.

Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797) de “Cebrâîl, Allah Resûlü'ne sünneti öğretir ve sünnet hakkında onunla konuşurdu”⁴⁰ diyerek sünnetin Cebrâîl tarafından Hz. Peygamber'e indirildiğini açıklamıştır.

Hicrî ikinci asırda sünnetin vahiy kaynaklı olduğuna en çok vurgu yapan kişi Şâfîî (ö. 204/819) olmuştur. Hz. Peygamber'e verildiği bildirilen hikmeti sünnet olarak yorumlayan Şâfîî'nin, kullanmış olduğu ifadelerden sünneti tamamen vahiy kaynaklı kabul ettiği

³⁵ Beyhâkî, *Esmâ*, 258.

³⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân b. Fazl b. Behrâm ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1996), “Mukaddime”, 49; Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *es-Sünne*, nşr. Abdullah b. Muhammed el-Basîrî (Riyâd: Dâru'l-Âsime, 2001), 106, 270.

³⁷ el-Haşr 59/7.

³⁸ Mervezî, *es-Sünne*, 105.

³⁹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhâkî, *el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Ziyâurrahmân el-A'zamî (Riyad: Edvâu's-Selef, 1420), 1/213-214; Abdulganî Abdulhâlık, *Hucciyetü's-sünne* (Riyad: ed-Dâru'l-Âlemiyye li'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1995), 337.

⁴⁰ Mervezî, *es-Sünne*, 112-113.

anlaşılmaktadır.⁴¹ Şâfiî, Hz. Peygamber'e hikmet verildiğinden söz eden âyetleri zikrettikten sonra şöyle demektedir: “Kur’ân bilgisi konusunda kendisinden razı olduğum ilim ehlinde birisinin şöyle dediğini işittim: ‘Hikmet, Allah Resûlü’nün sünnetidir.’” Şâfiî daha sonra hikmetin sünnet olarak tefsir edilmesinin daha doğru olduğunu belirterek şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Çünkü Kur’ân zikredilmiş, hikmet de ona tâbi kılınmıştır. Allah Teâlâ ise Kitap ve hikmetin öğretilmesinin insanlara kendisinin bir lütfu olduğunu zikretmiştir. Bu nedenle buradaki hikmetin yalnızca Allah Resûlü’nün sünneti olduğunun söylenmesi câizdir.”⁴² Hikmet ile ilgili olarak bir başka yerde de şunları söylemektedir: “Bu kitabımızda Allah’ın kullarına bir lütfu olarak Kitap ve sünnetin öğretilmesi konusunda zikredilenler, hikmetin, Allah Resûlü’nün sünneti olduğuna delildir.”⁴³

Hikmete sünnet anlamı veren ilk kişi Şâfiî değildir. Şâfiî bu görüşü adını vermediği bir kişiden aktarmış ve daha sonra kendisi de bu görüşün savunuculuğunu yapmıştır. Şâfiî’nin eserlerine bakılarak hikmeti sünnet olarak ilk defa kimin tefsir ettiğini tespit etmek zordur. Fakat bu görüşün ilk olarak İbn Abbâs’tan nakledildiği zikredilmektedir.⁴⁴ Ondan sonra da pek çok kimse bu görüşte olduğunu açıklamıştır. Mesela “Onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder”⁴⁵ âyetindeki hikmet Ebû Mâlik (ö. 97/716), Hasân el-Basrî (ö. 110/728), Katâde (ö. 118/736), Mukâtil b. Hayyân (ö. 149/766 civarı) ve Yahyâ b. Ebû Kesîr (ö. 129/746) tarafından sünnet olarak tefsir edilmiştir.⁴⁶ Bu da Şâfiî’den yaklaşık bir buçuk asır önce hikmetin sünnet olarak tefsir edilmeye başlandığını göstermektedir.

Şâfiî ayrıca eserlerinde sünnetin kaynağı ile ilgili farklı görüşlere temas etmekte ve o dönemin anlaşılması bakımından değerli bilgiler sunmaktadır. Kimlere ait olduğunu belirtmediği bir görüşe göre, Hz. Peygamber’in sünneti, ya bir vahiydir ya bir vahyin açıklamasıdır ya da Allah’ın, hikmetinden Resûlü’ne ilham ettiği, nübüvvetine has kıldığı ve Kitabı’nda kullarına Resûlü’nün emirlerine itaat etmelerini farz olarak belirlediği bir emirdir.⁴⁷ Bu görüşte olanlara göre sünnetin tamamı vahye dayanmaktadır. Yaptığı açıklamalara bakıldığında Şâfiî de bu görüşe yakın durmaktadır. O, sünnetin tamamen vahye dayandığını

⁴¹ bk. Keleş, “Sünnet Vahiy İlişkisi”, 167-168.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru’t-Turâs, 1979), 76-78.

⁴³ Şâfiî, *Risâle*, 32.

⁴⁴ bk. İbnü’l-Mübarek, *Zühhd*, 454.

⁴⁵ el-Bakara 2/129.

⁴⁶ Ebü’l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-‘Azîm*, nşr. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dâru Taybe, 1997), 1/445.

⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Kitâbü’l-Ümm*, nşr. Ali Muhammed vd. (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 2001), 6/391.

gösteren şu ifadeleri kullanmaktadır: “Sünnet, ilim ehlinin kabul etmiş olduğu şu durumların dışına çıkmaz: O, ya Allah’tan gelen bir risâletle (mesajla) ya ilhamla ya da Resûlü’ne vermiş olduğu bir emirle Allah’ın Kitabı’nı beyan eder.”⁴⁸

Şâfiî, sünneti, beyan görevi çerçevesinde Allah tarafından Resûlü’ne verilen bilgilerle sınırlandırmaktadır. Onun, “Hikmet, sünnettir” derken kastettiği de muhtemelen budur. Şâfiî’nin düşünceleri üzerinde önceki dönemlerde ortaya çıkan görüşlerin büyük etkisinin bulunduğu görülmektedir. Şâfiî bu görüşleri ele alıp değerlendirmiş ve bunlardan yola çıkarak bir sonuca ulaşmaya çalışmıştır. O, “Dini, akli ve ilminden razı olduğum bir kişinin ‘Allah Resûlü liân konusunda ve diğer konularda sadece Allah’ın emriyle hüküm vermiştir’ dediğini duydum” dedikten sonra o kişinin şunları söylediğini nakletmiştir: “Allah’ın Peygamber’e emri iki kısımdır: Birincisi, ona indirilen ve insanlara okunan vahiydir. İkincisi de ‘Şöyle yap’ diye Allah’tan gelen emirdir.”⁴⁹ Yine kime ait olduğunu belirtmediği bir diğer görüşe göre de sünnetin iki yönü bulunmaktadır. “Birincisi, Allah’ın muradını açıklayan sünnettir. Diğeri ise Allah’ın ona hikmet olarak ilham ettikleridir. Peygamberlerin ilhamı ise vahiydir.”⁵⁰ Bu görüş sahiplerine göre, sünnetin bir kısmı beyan görevinden ibaret olup sünnetin diğer kısmını ise hikmet oluşturmaktadır. Şâfiî’ye göre Allah Resûlü bir şeyi sadece vahiyle farz kılmıştır. Vahiy ise ya okunandır (vahyun yutlâ) ya da Allah Resûlü’ne vahyedilip onun sünnet kıldıklarıdır.⁵¹ Bu görüşler açık bir şekilde Şâfiî’nin sünneti vahiy kaynaklı kabul ettiğine delildir.

Şâfiî’nin naklettiğine göre, bu dönemde peygamberlerin rüyalarının da vahiy olduğu söylenmiş ve buna da İsmail’in, babası İbrahim’e söylediği “*Babacığım! Sana emredilene yap*”⁵² âyeti ile “*Sana gösterdiğimiz o rüyayı (görüntüleri)...*”⁵³ âyeti delil olarak gösterilmiştir. Bu durum o dönemde sünnetin vahiyyle ilişkisi konusunda geniş çalışmalar yapıldığını göstermektedir.⁵⁴

Şâfiî’nin sünnetin kaynağı hakkında başka açıklamaları da vardır. Ona göre, ilim ehli Hz. Peygamber’in sünnetlerinin üç çeşit olduğunda ihtilaf etmemiştir. Bunların ikisi üzerinde ise icmâ vardır. Üzerinde icmâ edilen bu iki çeşit sünnet, bazı noktalarda birleşmekte, bazı noktalarda ise ayrılmaktadır. Birisi; Allah’ın, Kitabı’nda beyan ettiği bir hükmü aynı şekilde Hz. Peygamber de beyan etmiştir. Diğeri ise; Allah’ın, Kitabı’nda mücmel olarak zikrettiği bir

⁴⁸ Şâfiî, *Ümm*, 6/391.

⁴⁹ Şâfiî, *Ümm*, 6/390.

⁵⁰ Şâfiî, *Ümm*, 6/391.

⁵¹ Şâfiî, *İbtâlu’l-istihsân*, 9/401.

⁵² es-Sâffât 37/102.

⁵³ el-İsrâ 17/60.

⁵⁴ bk. Şâfiî, *Ümm*, 6/391.

hükmü Hz. Peygamber, Allah adına O'nun muradına uygun şekilde beyan etmiştir. Sünnetin bu iki yönünde ihtilaf yoktur. Sünnetin üçüncü yönü ise Hz. Peygamber'in Kitap'ta hükmü bulunmayan bir konuda sünnet koymasındır.⁵⁵ Sünnetin bu üçüncü yönünde ihtilaf vardır ve bu konuda ortaya dört farklı görüş çıkmıştır:

a. Allah, Hz. Peygamber'e itaati farz kıldığı ve ezeli ilminde geçtiğine göre onu razı olduğu işlerde muvaffak ettiği için Kitap'ta hakkında nas bulunmayan konularda ona sünnet koyma yetkisi vermiştir.

b. Allah Resûlü, yalnızca Kitap'ta aslı bulunan konularda sünnet koymuştur. Namazların nasıl kılınacağını ve rekât sayılarını namazın farz olduğundan söz eden asla dayanarak sünnet kılmıştır.

c. Hz. Peygamber'e Allah'tan bir risâlet (mesaj) gelmiştir ve onun sünneti Allah'ın farz kılmasıyla oluşmuştur.

d. Hz. Peygamber'in sünnet olarak belirlediği her şey onun kalbine ilkâ edilmiştir. Onun sünneti, Allah tarafından kalbine ilkâ edilmiş olan hikmettir.⁵⁶

İlk iki görüşe göre, Hz. Peygamber vahiy inmeyen konularda kendi görüşüyle hüküm koyabilmektedir. Üçüncü ve dördüncü görüş sahiplerine göre ise Hz. Peygamber'in Kur'an dışında koymuş olduğu tüm hükümler vahye dayanmaktadır. Şâfiî bu görüşlerin tamamının tartışmalı olduğunu belirtmiş ve kendisi herhangi birini tercih ettiğini belirten bir ifade kullanmamıştır. Ancak daha önceki açıklamaları dördüncü görüşü tercih ettiğini düşündürmektedir.

Şâfiî'nin "Hz. Peygamber'in kalbine Allah'ın ilkâ ettiği şey, onun sünnetini oluşturmaktadır. Allah'ın zikrettiği hikmet de budur"⁵⁷ görüşü ve önceki görüşleri onun, sünnetin tamamını vahiy kaynaklı kabul ettiğine delildir.⁵⁸ Her ne kadar Şâfiî'nin dinî konularda Hz. Peygamber'in ictihadda bulunmasını câiz gördüğü nakledilmişse de⁵⁹ kendi eserlerindeki ifadeleri onun Hz. Peygamber için ictihadi caiz görmediğini açıkça

⁵⁵ bk. Şâfiî, *Risâle*, 91-92.

⁵⁶ bk. Şâfiî, *Risâle*, 92-93.

⁵⁷ Şâfiî, *Risâle*, 103.

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 219.

⁵⁹ bk. Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Tayyib el-Basrî, *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, nşr. Halîl Meys (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/241; Seyfüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hidiviyye, 1914), 4/222.

göstermektedir. Hatta Hz. Peygamber için ictihadın caiz görülmesi durumunda sünnetlerin insanların elinden çıkıp gideceğini söyleyerek⁶⁰ Hz. Peygamber için ictihadın neden mümkün olmadığını farklı bir açıdan yorumlamaktadır.⁶¹

Tüm görüşleri birlikte değerlendirildiğinde Şâfiî'ye göre sünnetin tamamı vahiy kaynaklıdır. Ancak Şâfiî'nin sünnet anlayışı, hadisçilerin "Hz. Peygamber'in tüm söz, fiil ve takrîrleridir"⁶² şeklinde tanımlamış oldukları sünnet anlayışından farklıdır. Ona göre, Kur'ân'da bir aslı bulunan ve beyan görevi çerçevesinde Hz. Peygamber'in yapmış olduğu açıklamalar sünneti oluşturmaktadır ve bunların kaynağı da vahiydir.⁶³ Bu nedenle Şâfiî'nin usûlcülerin "Hz. Peygamber'den sadır olan ve şer'î bir hükme delâlet eden her türlü söz, fiil ve takrîrlerdir"⁶⁴ şeklindeki tariflerinde ifade edilen sünnet anlayışına yakın durduğunu söylemek daha doğru görünmektedir. Meselenin bu kısmı göz ardı edildiği için Şâfiî'nin "Sünnetin tamamı vahiydir" görüşüne Hz. Peygamber'i insan olmaktan çıkardığı, onun beşeri yönünü vurgulayan âyetleri görmezden geldiği, Hz. Peygamber için attığı her adımın, aldığı her nefesin, söylediği her sözün ve yaptığı her şeyin vahiyyle meydana geldiğini söylemenin onun insan olma özelliğini ortadan kaldırdığı şeklinde eleştiriler yöneltilmiştir.⁶⁵ Aslında burada yanlış anlama Şâfiî'nin hadisçilerin sünnet anlayışına sahip olduğunun zannedilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sünnet anlayışı Mervezî ve İbn Hazm gibi sonraki dönemlerde sünneti vahiy kaynaklı kabul eden başka âlimlerde de görülmektedir. Ancak sonraki dönemlerde yaşayan âlimler Şâfiî'nin bu görüşlerini daha da geliştirmek ve ictihadları da Hz. Peygamber'in sünnetinin kaynaklarına dâhil etmek suretiyle daha gerçekçi bir tutum sergilemişlerdir.

Hicrî ikinci asırda ortaya konulan bu farklı görüşlerin sonraki dönemlerdeki sünnetin kaynağına yönelik görüşler üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Özellikle "hikmetin sünnet

⁶⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Kitâbü'l-Ümm*, nşr. Rıf'at Fevzî Abdülmuttalib. (Mansure: Dâru'l-Vefâ, 2001), 8/626.

⁶¹ Şâfiî'nin Hz. Peygamber için ictihadı caiz gördüğü, bu nedenle de onun sünneti kısmen vahiy kaynaklı kabul ettiği görüşünün (bk. Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, 181-182) mevcut deliller ışığında kabulü mümkün görünmemektedir.

⁶² Tâhir b. Sâlih el-Cezâirî, *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, nşr. Abdulfettâh Ebû Guddê (Beyrut: Mektebetu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1995), 1/40; Mustafa es-Sibâî, *es-Sünnetü ve mekânetühâ fi't-teşrî'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru'l-Verrâk, 2000), 65.

⁶³ Şâfiî'nin sünnet anlayışı hakkında bk. İshak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 234-298.

⁶⁴ bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-usûl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 33; Sibâî, *Sünne*, 66.

⁶⁵ Bk. Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, 220.

olarak tefsir edilmesi” ve “sünnetin vahiy kaynaklı olduğu” görüşleri pek çok kimse tarafından benimsenip sünnetin kaynağına dair açıklamalarda delil olarak kullanılmıştır.

3. Üçüncü Asır

Sünnetin kaynağına yönelik tartışmalar hicretin üçüncü asrında da devam etmiştir. Bu asırda sünnetin kısmen vahye dayandığı görüşünde olanlardan birisi Buhârî’dir (ö. 256/870). Onun *Sahîh*’indeki bab başlıklarında sünnetin kaynağına dair bilgiler yer almaktadır. Mesela; “Nebî’nin, kendisine vahiy gelmeyen bir konuda soru sorulması üzerine ‘Bilmiyorum’ şeklinde karşılık vermesi veya vahiy gelinceye kadar soruyu cevaplamaması, ‘Allah’ın sana gösterdiği şekilde⁶⁶ âyetinden dolayı re’y veya kıyas ile konuşmaması⁶⁷” başlığından onun, Hz. Peygamber’in kendisine sorulan sorulara sadece vahye dayanarak cevap verdiği şeklinde bir anlayışa sahip olduğunu akla getirmektedir. Dolayısıyla bu da onun, sünneti tamamen vahiy kaynaklı kabul ettiği sonucuna götürmektedir. *Sahîh*’teki bazı bab başlıklarından ise bu görüşte olmadığı anlaşılmaktadır. Mesela; “Soru soran kimsenin anlaması için bilinen bir aslı beyan edilen asla benzeten kimseye Nebî (s.a.) bu ikisinin hükmünü açıklamıştır” başlığı⁶⁸ Hz. Peygamber’in bazı konularda kıyasa başvurduğunu göstermektedir. Tüm bu bilgilere göre, Buhârî, sünnetin kaynağını kısmen vahiy, kısmen de Allah Resûlü’nün icthadları olarak kabul etmiştir.

Bu dönemde telif edilen hadis kitaplarında sünnetin kaynağı ile ilgili doğrudan açıklamalara rastlamak mümkün olmasa da “Bana Kitap ve onun bir benzeri verildi”⁶⁹ hadisi başta olmak üzere hadis kitaplarında “فَجَاءَهُ الْوَحْيُ/Bunun üzerine ona vahiy geldi”, “إِنَّ رَبِّي /Rabbim bana emretti”, “أَوْحِيَ إِلَيَّ/Bana vahyedildi” ve “إِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي/Cebrâîl bana geldi” vb. kalıplarla gelen ve Kur’ân dışı bir vahye işaret eden binlerce hadisin yer alıyor olmasından hareketle rivâyet döneminde muhaddislerin tamamının Kur’ân dışı vahiy sünnetin bir kaynağı olarak gördüğünü söylemek mümkündür ve buna aykırı bir görüş de herhangi bir muhaddisten nakledilmiş değildir.

Muhaddislerin sünnetin kaynağını vahiy kabul etmelerine aykırı olarak sünnette vahye dayalı herhangi bir bilgi bulunmadığına yönelik görüşlerin genel olarak Mu’tezile kelâmcıları

⁶⁶ en-Nisâ 4/105.

⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, nşr. Mustafa ez-Zehabî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2000), “İ’tisâm”, 8.

⁶⁸ Buhârî, “İ’tisâm”, 12.

⁶⁹ Bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedu Ahmed b. Hanbel* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 4/130-131; Ebû Dâvud, “Sünne” 5; Mervezî, *Sünne*, 187-188, 270.

tarafından savunulduğu yönünde⁷⁰ yaygın bir anlayış varsa da bu doğru değildir. Bu anlayış onların sünneti ve hadisleri reddettiklerine dair bir başka yanlış düşünceden kaynaklanmaktadır. Mu‘tezile ekolünden Câhiz (ö. 255/869), bazı hayvanların Allah Resûlü ile konuştuğundan söz eden rivâyetlerde, bu hayvanların onunla harflerle konuştuğunun kabul edilmediğini belirttikten sonra şunları söylemektedir: “Ya Allah, Peygamber’e o hayvanın ihtiyacını vahiyle bildirir ya Peygamber feraseti, hissi ve işlerdeki tessebbütü ile hayvanların dış görünüşlerinden içlerini, durum ve davranışlarından da ihtiyaç duydukları şeyleri anlar ya da Allah ona bunları ilham eder.”⁷¹

Câhiz’in bu görüşleri onun Kur’ân dışı vahiy mümkün gördüğü ve Hz. Peygamber’in Kur’ân dışında Allah’tan vahiy ve ilham yoluyla bilgi alabileceğini kabul ettiği anlamına gelmektedir. Fakat vahiy ile ilham arasında nasıl bir fark gördüğüne dair bir açıklaması tespit edilememiştir.

Yine Mu‘tezile’den Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/915) de Hz. Peygamber’in ictihadla hüküm veremeyeceğini söyleyerek sünnetin vahiy olduğu görüşüne meyletmiştir.⁷² Zira Hz. Peygamber’in sünneti ictihada dayanmadığı takdirde vahye dayanmak zorundadır.

Bu asırda sünnetin vahiyle ilişkisinden söz eden âlimlerden birisi de İbn Kuteybe’dir (ö. 276/889). Sünnetin bağlayıcılık açısından taksimini yapan İbn Kuteybe’nin bu tasnifinden onun sünnetin kaynağına bakışını anlamak mümkündür. Ona göre sünnet üç kısımdır. Birinci kısmı; Cebrâîl’in Allah’tan getirmiş olduğu sünnettir. İkinci kısmı; Allah’ın, Peygamber’e sünnet kılmasını mübah kıldığı, o konuda kendi görüşüne başvurmasını emrettiği sünnettir. Üçüncüsü ise Allah Resûlü’nün edep olması için sünnet kıldıklarıdır. Bunun işlenmesi durumunda sevap vardır, terk edilmesi ise günah değildir.⁷³

İbn Kuteybe eserinin bir başka yerinde yine sünnetin kaynağının vahiy olduğundan söz etmektedir. Ona göre, Kur’ân’ın Kur’ân’la neshi câiz olunca sünnetle Kur’ân’ın neshi de câiz olur. Çünkü Cebrâîl sünneti Rabbi’nden getirmektedir. Bu takdirde Kur’ân’da yer alan Allah’ın kelâmı, Kur’ân’da yer almayan Allah’ın vahiyyle neshedilmiş olur. Allah Resûlü muhtemelen

⁷⁰ Ali Çelik, *Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid’at* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1997), 57.

⁷¹ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî, *Kitâbü’l-Hayevân*, nşr. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1969), 7/218-219. Değerlendirmesi için bk. Ayhan Tekineş, *Bilgi Kaynağı Olarak Hadis* (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 27.

⁷² bk. Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1990), 22/170; Ebû’l-Hüseyn el-Basrî, *Mu‘temed*, 2/240-242.

⁷³ bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Hadis Müdafaası*, trc. M. Hayri Kırbaçoğlu (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1979), 259-264.

bu sebepten dolayı “Bana Kur’ân ve onunla birlikte onun bir misli verildi” açıklamasında bulunmuştur. Bu sözle de kendisine Kur’ân’ın ve sünnetten de onun bir benzerinin verildiğini kastetmiştir. Bu yüzden Allah “Peygamber’in size verdiklerini alın, yasakladıklarından da uzak durun”⁷⁴ buyurmuştur. Allah, Resûlü’nden Allah kelâmı olarak ulaşanların alınmasını emretmiştir.⁷⁵

İbn Kuteybe’nin bu son ifadelerinden sünnetin tamamını vahiy kaynaklı kabul ettiği yönünde bir izlenim oluşuyorsa da sünnetin taksimine dair açıklamaları dikkate alındığında, o, sünnetin tamamını değil bir kısmını vahiy kaynaklı kabul etmektedir.

Hicrî üçüncü asırda sünnetin vahiyle ilişkisinden söz eden âlimlerden biri de Muhammed b. Nasr el-Mervezî’dir (ö. 294/906). Mervezî’nin sünnetin kaynağıyla ilgili görüşlerine geçmeden önce, eserinde nakletmiş olduğu bazı görüşlere temas etmek uygun olacaktır. Mervezî’nin naklettiğine göre, Kur’ân’da geçen hikmeti sünnet olarak tefsir eden bir grup şöyle demiştir: “Allah, Peygamberi’ne Kitap ve hikmeti insanlara öğretmesini emrettiğini açıklamıştır. Hikmet ise Kur’ân dışında bir şeydir. O, Kitap’ta zikredilmeyen konularda Allah Resûlü’nün sünnet olarak belirlediği şeydir. Bunların arasında ayrılık yoktur. Çünkü ikisinin geliş yolu da birdir.”⁷⁶ Mervezî’nin naklettiği bu görüş sahipleri, hikmeti sünnet olarak tefsir etmek suretiyle sünnetin vahiyle ilişkisini Kur’ân yoluyla ispat etmeye çalışmışlardır. Bunlar ayrıca geliş yollarının aynı olmasından dolayı Kur’ân ve sünneti eşdeğer kabul etmişlerdir.

Yine Mervezî’nin zikrettiği bir başka gruba göre de sünnet Kitab’ı nesh edebilir. Zira Allah, Kitabı’nda bir hüküm verdikten sonra bu hükmü nesh ettiğini Peygamberi’ne (Kur’ân dışı bir) vahiyle bildirir ve ona Kur’ân’daki hükmün hilafına olanı emreder. Peygamber de bunu insanlara emreder. Allah ona okunan Kur’ân indirmez. Bu durumda insanlar Peygamber’i tasdik etmeli ve bu hükmü kabullenmelidirler. Çünkü bilmelidirler ki Peygamber, Allah’ın Kitabı’ndaki bir hükmü ancak Allah’tan gelen bir vahiyle nesh edebilir. Bunun da okunan bir Kur’ân olması gerekmez. Bunun delili de “O, hevasına göre de konuşmaz. O ancak indirilen bir vahiydir”⁷⁷ âyetleri ile “Ben, sadece bana vahyedilene uyarım”⁷⁸ âyetidir.⁷⁹

⁷⁴ el-Haşr 59/7.

⁷⁵ İbn Kuteybe, *Hadis Müdafaası*, 258.

⁷⁶ Mervezî, *Sünne*, 266.

⁷⁷ en-Necm 53/3-4.

⁷⁸ el-En’âm 6/50.

⁷⁹ Mervezî, *Sünne*, 185-186.

Mervezî kendi dönemindeki bu görüşleri naklettikten sonra vahyin, bir kısmı Kur'ân vahyi, bir kısmı da Kur'ân dışı vahiy olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirtir.⁸⁰ Onun Kur'ân dışı vahiyden kastı sünnettir. Ona göre, Allah'tan gelen helâl ve haram kılma iki şekilde gerçekleşir. Birincisi; Allah bir şeyin haram olduğu hükmünü Kitabı'nda indirir. Bunu Kur'ân olarak isimlendirir. İkincisi ise; Allah helâl, haram veya farz olan bir hükmü Cebrâîl'in dili üzere Peygamber'e indirir. Bunu da Kur'ân olarak değil, hikmet olarak isimlendirir. "Allah sana Kitab'ı ve hikmeti indirmiş"⁸¹ âyeti ile 'Allah'ın, üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın"⁸² âyetinde olduğu gibi hem Kur'ân hem de hikmet Allah'tan gelmektedir. Âlimler buradaki hikmeti sünnet olarak tefsir etmişlerdir. Çünkü Allah önce Kitab'ı sonra da hikmeti zikretmiş, aralarını vav (ve) harfi ile ayırmıştır. Bu da hikmetten kastın Kitab'ın dışında bir şey olduğunun delilidir. O da Kitap'ta zikri geçmeyen konularda Allah Resûlü'nün sünnet olarak belirlemiş olduğu şeydir. Eğer te'vil böyle olmazsa Allah sanki "Sana Kitab'ı ve Kitab'ı indirmiştir" demiş olur.⁸³

Şâfiî gibi Mervezî de Kur'ân'da geçen hikmet ifadesini sünnetin vahiy olduğu görüşüne delil almış fakat hikmeti helâl, haram veya farz kılınan konulardan ibaret saymıştır. Şâfiî gibi o da sünneti Hz. Peygamber'in tüm söz, fiil ve takrîrlere teşmil etmemiş ve usûlcülerin sünnet anlayışına yakın bir sünnet anlayışını benimsemiştir. Ayrıca yaptığı açıklamalar, sünnet olarak tefsir edilen hikmetin, Hz. Peygamber'in hangi tasarruflarını kapsadığının anlaşılması açısından da son derece önemlidir.

Yine bu asırda yaşamış olan Yahyâ b. Hüseyin'in⁸⁴ (ö. 298/910) görüşleri özellikle hikmeti sünnet olarak yorumlayanların görüşlerinin daha net anlaşılmasını sağlaması açısından önemlidir. Yahyâ, *Tefsîru me'âni's-sünne* adlı risalesini sünneti Allah Resûlü'nün kendi görüş ve uygulamaları olarak kabul edenlere reddiye olmak üzere kaleme almıştır. Onun kastettiği sünnet Kur'ân'da mücmel olarak geçen farzların açıklamalarına dair olan fer'î hükümlerdir. Kur'ân'da mücmel olarak geçen farzların asılları nasıl vahiy ise sünnette bunların açıklamaları olarak geçen fer'î hükümler de aynı şekilde vahiydir. Sünnette yer alan ve fer'î hükümler dışında kalan sünnetleri ise Hz. Peygamber Allah'tan aldığı vahiylerden ayırmıştır.

⁸⁰ Mervezî, *Sünne*, 186.

⁸¹ en-Nisâ 4/113.

⁸² el-Bakara 2/231.

⁸³ Mervezî, *Sünne*, 269.

⁸⁴ Hz. Hasan'ın soyundan gelen Yahyâ b. Hüseyin, 245 yılında Medine'de doğmuştur. 284 yılında Yemen'in Sa'de şehrine gitmiş ve halktan biat almıştır. Yemen'de Zeydiler devletinin kurucusudur. "Emîrül-Mü'minîn" ünvanı ile birlikte "Hâdî İlelhak" lakabını kullanmıştır. Hakkında geniş bilgi için bk. Saffet Köse, "Hâdî İlelhak, Yahyâ b. Hüseyin", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15/17-18.

Yahyâ b. Hüseyin görüşlerine delil olarak namaz ve zekâtı zikretmiş ve bunların açıklamalarına dair hükümlerin Hz. Peygamber'in kendi tasarrufu olmadığını, bunları ona Allah'ın vahiy yoluyla bildirdiğini açıklamıştır. Bu görüşlerine de “*Ben sadece Rabbimden bana vahyedilene uyarım*”⁸⁵ âyetini delil getirmiştir. Buna göre, Allah, Resûlü'ne bir şeyi farz kılma, şeriat yapma ve hüküm koyma yetkisi tanımamıştır. Kur'ân'da yer alan usûl ve farzların ayrıntılarına dair açıklamalar ona Cebrâîl yoluyla bildirilmiştir. Sünnette yer alan tüm helâl ve harama dair hükümlerin de kaynağı aynı şekilde vahiydir. Allah, Hz. Peygamber'e sünnet koyması için de bir alan belirlemiştir. Fakat fer'î hükümlerin terk edilmesi cezayı gerektirirken bunların dışında kalan vitir namazı, bıyıkların kısaltılması, tırnakların kesilmesi gibi Hz. Peygamber'in sünnet olarak belirlediği davranışlar, terk edilmesi hâlinde ceza gerektirmez. Yine Yahyâ'ya göre, sünnetin Allah Resûlü'ne nispeti mecazidir, hakiki değildir. Çünkü Allah Resûlü'nün yaptığı sadece sünneti Allah'tan getirmek ve tebliğ etmekten ibarettir.⁸⁶

Yahyâ b. Hüseyin bu görüşleriyle o zamana kadar sünnetin kaynağı hakkında ortaya konulan görüşlere açıklık getirmiş ve Hz. Peygamber'in ahkâma taalluk eden ve Kur'ân'da bir şahidi bulunan tüm sünnetlerinin vahye müstenid olduğunu iddia etmiştir. Bu kadar net ifade edilmese de sünneti vahiy kabul eden diğer görüşlerde de sünnetin bu yönünün dikkate alındığı söylenebilir. Yahyâ'ya göre Kur'ân'da bir aslı bulunanlar dışında kalan sünnetleri ise Hz. Peygamber kendisi belirlemiştir ve bunlar diğerleri gibi bağlayıcı değildir. Yahyâ bu görüşü ile Hz. Peygamber'in kendiliğinden sünnet koymadığını açıklayan Şâfiî'ye karşı çıkmış olmaktadır. Sonraki dönemlerde ise Yahyâ'nın bu görüşleri doğrultusunda bir anlayışın devam ettirildiği görülmektedir.

İlk üç asırda sünnetin vahiyle ilişkisinden söz eden görüşler tespitlerimize göre bunlardan ibarettir. Burada dikkat çeken bir husus daha vardır ki, ilk üç asırlık dönemde doğrudan sünnetin vahiy kaynaklı olmadığını iddia eden bir kimse veya grup tespit edilememiştir.⁸⁷ Bilindiği üzere sünnetin hücciyeti ile ilgili tartışmalar, sünnetin kaynağı ile

⁸⁵ el-A'râf 7/203.

⁸⁶ Geniş bilgi için bk. Hâdî İlelhak Yahya b. Hüseyin b. el-Kâsım, *Tefsîru me'âni's-sünne (Mecmû'u resâilî'l-İmâm el-Hâdî İlelhak Yahyâ b. Hüseyin içinde)* (Ammân: Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, 2001), 465-482. Bu eserin tercümesi ve eserle ilgili değerlendirmeler için bk. Hâdî İlelhak, “Sünnetin Anlamına Dair Bir Açıklama”, trc. Kadir Demirci, *İslami İlimler Dergisi*, cilt: 6, sayı: 1, (2011), 275-287.

⁸⁷ Sünnetin vahiy kaynaklı olmadığını iddia eden ilk kişi İbn Batta'dır (ö. 387/997). bk. Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin b. Ebû Ya'lâ el-Bağdâdî, *Tabakâtu'l-Hanâbile* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 2/163-164; Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyin el-Ferrâ el-Bağdâdî, *el-'Udde fi usûli'l-fikh*, nşr. Ahmed b. Ali b. Seyr el-Mübârekî (Riyâd: el-Memleketü'l-'Arabiyyetü's-Su'ûdiyye, 1993), 5/1578-79.

ilgili tartışmaların bir yönünü teşkil etmektedir. Dolayısıyla sünnetin hücciyetini kabul etmeyen bazı kişi ve gruplar sünnetin vahiy kaynaklı olmadığı görüşünü de kabul etmiş olmaktadır. Hâricîlerden sünnetin hücciyetini reddedenler bunlardandır.⁸⁸ Yine Şâfiî'nin isim vermeden zikrettiği bazı grup ve kişiler de ikinci asırda sünnetin hücciyetini kabul etmemişlerdir.⁸⁹ Bunları doğrudan olmasa da sünnetin vahiyle ilişkisini kabul etmeyenler arasında saymak mümkündür.

Sonuç

Sünnet-vahiy ilişkisinin hicrî ilk üç asırdaki tartışmalar çerçevesinde kronolojik olarak ele alındığı bu çalışmada sünnetin vahiyle ilişkisine dair tartışmaların ilk asra kadar uzandığı tespit edilmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber ve sahâbe dönemlerinde çok fazla tartışma yaşanmamıştır. Asıl olarak bu konudaki görüşler sünnetin hücciyeti ile ilgili tartışmaların ortaya çıktığı birinci asrın sonlarına doğru ifade edilmeye başlanmış ve ikinci asırda sünnetin hücciyeti ile ilgili tartışmaların artmasına paralel olarak sünnetin vahiyle ilişkisine yönelik tartışmalarda da artış yaşanmıştır. Neticede sünnetin vahye dayanıp dayanmadığı konusunda birbirinden farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Aralarında nüans farkları bulunsa da ilk üç asırlık dönemde sünnetin vahiyle ilişkisinden söz eden Tâvus, Zührî, Hassân b. Atiyye, İsmail b. Ubeydillah, Evzâî, Şâfiî, Buhârî, Câhiz, İbn Kuteybe, Mervezî, Yahyâ b. Hüseyin ve Cübbâî'ye göre sünnet kısmen de olsa vahye dayanmaktadır. Ayrıca Şâfiî ve Mervezî'nin ifadelerinden sünnetin vahye dayandığı görüşünün ikinci ve üçüncü asırlarda pek çok kimse tarafından dile getirildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde buna aykırı bir görüş ise tespit edilememiştir.

Sünnetin vahiyle ilişkisine dair geniş açıklamalarda bulunan Şâfiî, İbn Kuteybe, Mervezî ve Yahyâ b. Hüseyin'e göre Kur'ân'da bir aslı bulunan ve Hz. Peygamber'in beyan görevi çerçevesinde yapmış olduğu tüm açıklamalar vahye dayanmaktadır. Diğerlerinden ayrı olarak Şâfiî tüm sünnetlerin vahye dayandığını iddia etmiştir. İbn Kuteybe, Mervezî ve Yahyâ b. Hüseyin'e göre ise Kur'ân'da bir aslı bulunan sünnetler vahye dayanmakla birlikte Hz. Peygamber'in kendi ichtihadı ile ortaya koymuş olduğu sünnetler de vardır.

Sünnetin vahye dayandığı görüşüne sahip âlimler bu görüşlerine Hz. Peygamber'e hikmet verildiğinden söz eden âyetler ile onun hevasından konuşmayacağını, konuştuklarının vahiy olduğunu bildiren âyetleri delil olarak almışlardır. Bu âlimlerin o dönemde sünnetin vahiyle ilişkisinden söz eden çok sayıda hadis bulunmasına rağmen delil olarak hadislere çok fazla

⁸⁸ Hâricîler içinde sünnete karşı çıkanlar bulunduğu gibi sünnetle amel edenler de vardır. Dolayısıyla tüm Hâricîleri aynı kategoride değerlendirmek doğru değildir. bk. Çakın, *Hadis İnkârcıları*, 94-102.

⁸⁹ bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Cimâ'u'l-İlm*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 11 vd.

başvurmadıkları ve konuyu Kur'ân'ı merkeze alarak çözüme kavuşturmaya çalıştıkları özellikle dikkat çekmektedir.

Genel olarak zannedildiğinin aksine rivâyet döneminde “O, hevasına göre de konuşmaz. O ancak indirilen bir vahiydir” âyetlerini delil getirenler de dâhil hiçbir âlim, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerinin tamamının vahiy olduğunu iddia etmemiştir. Ancak hadisçilerin sünnet anlayışı bu konuda yanlış anlamalara sebep olmaktadır. Anlaşıldığına göre, ilk asırlarda sünnetin vahiyle ilişkisinden söz edenler daha çok usûlcülere yakın bir sünnet anlayışına sahiptirler. Onların Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrîrlerini dinî ve dünyevî şeklinde taksim etmiş olmaları da bu anlayışa yakın durduklarını göstermektedir. Böylece onlar Hz. Peygamber'in peygamberlik yönünü de beşeriliğini de göz ardı etmeden, her iki yönünü de dikkate alan bir yaklaşım ortaya koymuş olmaktadır.

Kaynakça

- Abdulganî Abdulhâlık. *Huciyyetü's-sünne*. Riyad: ed-Dâru'l-Âlemiyye li'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1995.
- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. nşr. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: Meclisu'l-İlmî, 1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Akcaoğlu, Faik. *Hz. Peygamber'in Kur'ân Vahyi Dışında Bilgilendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Aktepe, İshak Emin. *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Âmidî, Seyfüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Hidâviyye, 1914.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Delâilu'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sâhibi's-şerî'a*. nşr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *el-Esmâ ve's-sifât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ*. nşr. Muhammed Ziyâurrahmân el-A'zamî. Riyad: Edvâu's-Selef, 1420.

- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *Müsnedü'l-Bezzâr*. nşr. Mahfuzurrahmân Zeynullah. Beyrut: Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'ân, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. nşr. Mustafa ez-Zehebî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2000.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *Kitâbü'l-Hayevân*. nşr. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1969.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *el-Fusûl fi'l-usûl*. nşr. Uceyl Câsim Neşemî. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1994.
- Çakın, Kâmil. *Hadis İnkârcıları*. Ankara: Seba Yayınları, 1998.
- Çelik, Ali. *Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid'at*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1997.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. Fazl b. Behrâm. *Sünenü'd-Dârimî*. nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh b. Ömer b. İsa. *Takvîmu'l-edille fi usûli'l-fikh*. nşr. Halîl Muhyeddîn el-Meys. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2001.
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *el-Merâsîl*. nşr. Şu'ayb el-Arnaûd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Davud*. nşr. Halîl Me'mûn Şîhâ. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001.
- Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî. *el-Emvâl*. nşr. Muhammed 'Ammâra. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1989.
- Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn el-Ferrâ el-Bağdâdî. *el-'Udde fi usûli'l-fikh*. nşr. Ahmed b. Ali b. Seyr el-Mübârekî. Riyâd: el-Memleketü'l-'Arabiyyetü's-Su'ûdiyye, 1993.
- Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Tayyîb. *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*. nşr. Halîl Meys. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.
- Ertâş, Hikmetullah. "Sünnet Vahiy midir?". *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, cilt: 5, sy. 42, (2017), 227-243.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1990.
- Genç, Mustafa. *Sünnet-Vahiy İlişkisi*. İstanbul: Beka Yayınları, 2015.

- Hâdî İlelhak Yahyâ b. Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhim. *Tefsîru me'âni's-sünne (Mecmû'u resâili'l-İmâm el-Hâdî İlelhak Yahyâ b. Hüseyin içinde)*. Ammân: Müessesetü'l-İmâm Zeyd b. Ali es-Sekâfiyye, 2001.
- Hâdî İlelhak Yahyâ b. Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhim. "Sünnetin Anlamına Dair Bir Açıklama". trc. Kadir Demirci. *İslami İlimler Dergisi*, cilt: 6, sayı: 1, (2011), 275-287.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. nşr. Mahmûd Mataracî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman. *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*. nşr. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhim. *Kitâbü'l-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Dâru't-Tâc, 1989.
- İbn Ebû Ya'lâ, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin b. Ebû Ya'lâ el-Bağdâdî. *Tabakâtu'l-Hanâbile*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sakâ vd. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî. *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-'Azîm*. nşr. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. Riyad: Dâru Taybe, 1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Hadis Müdafaası*. trc. M. Hayri Kırbaçoğlu. İstanbul: Kayhan Yayınları, 1979.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî. *et-Tabakâtu'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1968.
- İbn Zencûye, Ebû Ahmed Humejd b. Mahled b. Kuteybe el-Ezdî. *el-Emvâl*. nşr. Şâkir Zi'b Feyyâz. Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1986.
- İbnü'l-Mübârek, Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. el-Mübârek el-Mervezî. *Kitâbü'z-Zühd*. nşr. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Keleş, Ahmet. "Sünnet Vahiy İlişkisi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: I, (1999), 151-193.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Koçkuzu, Ali Osman. *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1983.
- Köse, Saffet. "Hâdî İlelhak, Yahyâ b. Hüseyin". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 15/17-18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

- Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr. *es-Sünne*. nşr. Abdullah b. Muhammed el-Basîrî. Riyâd: Dâru'l-‘Âsime, 2001.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Sancaklı, Saffet. “Sünnet Vahiy İlişkisi”. *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: XXXIV, sy. 3, (1998), 53-70.
- Sibâî, Mustafa. *es-Sünnetü ve mekânetühâ fi't-teşrî'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru'l-Verrâk, 2000.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru't-Turâs, 1979.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *Cimâ'u'l-‘ilm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-‘ilmiyye, 1985.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *İbtâlû'l-istihsân (Ümm ile birlikte)*. nşr. Ali Muhammed vd. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-‘Arabî, 2001.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *Kitâbü'l-Ümm*. nşr. Ali Muhammed vd. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-‘Arabî, 2001.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *Kitâbü'l-Ümm*. nşr. Rıf'at Fevzî Abdülmuttalib. Mansure: Dâru'l-Vefâ, 2001.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed. *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min 'ilmi'l-usûl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. nşr. Ebû Muhammed el-Esyûtî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-‘ilmiyye, 2007.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. nşr. Şu'ayb el-Arnaûd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Tâhir el-Cezâirî, Tâhir b. Sâlih el-Cezâirî. *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser*. nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Mektebetu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 1995.
- Tekineş, Ayhan. *Bilgi Kaynağı Olarak Hadis*. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbü'l-Megâzî*. nşr. Marsden Jones. Beyrut: 'Alemü'l-Kütüb, 1984.
- Watt, W. Montgomery. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*. trc. Ethem Ruhi Fığlalı. İstanbul: Şa-To Yayınları, 2001.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Kitâbü Telhîsi'l-Müstedrek*. nşr. Mahmûd Mataracî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002.

Discussions on the Relationship of Sunnah with Revelation in the First Three Centuries

Asst. Prof., Faik AKCAOĞLU

Extended Summary

Discussions about the evidentiary value of Sunnah, which started about a century and a half ago, are still intensely ongoing today. While some say that Sunnah is not a source in religion, some continue to argue passionately that Sunnah is a religious source. The discussions went on to cover the issue of what is the source of Sunnah. Those who accept Sunnah as a source in religion try to justify the fact that Sunnah is proof on the grounds that it is a revelation and that it was revealed to the Prophet by Allah through Gabriel. Others claim that there is no revelation other than the Qur'an, that the revelation is specific to the Qur'an only, and Sunnah is not based on revelation. There are debates about the source of Sunnah even among those who accept that it is a source in Islam, let alone those who reject its evidentiary value. It is seen that these discussions, which also have an ideological dimension, will continue for a longtime, and similar views will be raised. It is noteworthy that the current debates were experienced in the same way in the past, especially in the first centuries AH. For this reason, in this paper, it is aimed to draw a panorama of the debates on the source of Sunnah by emphasizing the views on its relationship with revelation in the first three centuries AH and the reasons behind the emergence of these views. Because, a profound analysis of these centuries, which played a major role in the formation of Islamic thought, will provide us with important clues on the way to reach a conclusion about the origin of Sunnah, which has been going on for years.

In some studies, although the debates about the origin of the Sunnah are taken up to the time of the Prophet, it is seen that there was not much discussion about the source of the Sunnah in the period of the Prophet and his companions. The views on this subject began to be expressed towards the end of the first century, when the discussions about the authority of Sunnah emerged, and in the second century, in parallel with the increase in the discussions about the authority of the Sunnah, there was an increase in the discussions on the relationship of the Sunnah with the revelation. As a result, there are different opinions about whether the Sunnah is based on revelation or not. Although there are nuance differences between them, according to Tâvus, Zuhri, Hassân b. Atiyye, İsmail b. Ubeydullah, Evzai, Shafii, Bukhari, Câhız, Ibn Kutayba, Marvazî, Yahyâ b. Hussein and Cubbai, Sunnah is based on revelation, albeit partially.

According to Shafii, Ibn Kutayba, Marvazî, and Yahyâ b. Hussein, all the statements that have an origin in the Qur'an and that the Prophet made within the framework of his duty of declaration are based on revelation. Apart from the others, Shafii claimed that all sunnahs are based on revelation. According to Ibn Kutayba, Marvazî, and Yahyâ b. Hussein, although the sunnahs which have an origin in the Qur'an are based on revelation, there are also sunnahs that the Prophet revealed with his ijihad.

The viewpoints of the scholars on the subject and the way they interpreted religious texts were influential in the emergence of different views on whether the source of Sunnah was a revelation or not. In addition, the methods adopted by different sects and schools have also been effective in understanding and interpreting the subject in different ways. The fact that there is no clear answer to the issue and that religious texts can be interpreted in different ways is another reason for the differences of opinion.

The evidence of Scholars who accept that Sunnah is based on revelation are the verses that mention Muhammad was given wisdom, and the ones stating that he would not speak by himself and what he spoke was revelation. Those who hold this view do not refer to hadiths as evidence. Although there are scholars who say that the entire Sunnah is a revelation, they actually state that not all Sunnahs are revelations, but rather the explanations made by the Prophet within the framework of his explanatory duty and which have a basis in the Qur'an. According to those who hold this view, there is an area other than these in which Allah gave the Prophet the authority to make judgments. This is especially evident from the explanations of Yahya ibn al-Husayn and Marvazī.

Keywords: Hadith, Prophet, Revelation, Sunnah, First three centuries.